

Krister Wahlbäck

Hur bör vi se på 1809?

1. När jag valt att ställa frågan hur vi ”bör” se på 1809, så har jag velat markera att det som nu följer är några förslag om hur vi i Sverige inför 200-årsminnet gör klokt i att betrakta den tidens händelser. Främst med hänsyn till vad som tycks mig vara historiska fakta, men i någon mån också med tanke på vad som vore nyttigt för svenska folket från ett slags politisk-psykologisk synpunkt. Som det skall visa sig sammanfaller enligt min uppfattning dessa båda hänsynstaganden på ett lyckligt sätt.

2. Viktigast är att vi inte bör begränsa synfältet enbart till ”Finska kriget” 1808-1809 utan bredda perspektivet till att innefatta hela perioden fram till 1815. Det var ju först då, i och med Wienkongressens avslutning, som inseglet sattes på det läge i Europa som i huvudsak skulle bestå under åtskilliga decennier, sedan turbulensen under revolutions- och Napoleonkrigen äntligen avslutats. Kriget 1808-09 var en episod under dessa tjugofemåriga omvälvningar, och som jag strax skall visa var det först ett antal andra episoder under åren 1810-1815 som bestämde den egentliga innebörden i Finska kriget och de bestående resultaten av det för Nordeuropa.

Om vi fortsätter att följa det hittills vanliga mönstret och bara ser på händelserna från februari 1808, när det ryska angreppet inleddes, till september 1809, då freden slöts i Fredrikshamn, så blir det dessvärre en serie deprimerande minnesstunder. För svensk del var kriget en miserabel historia, även om det inrymde ett antal smärre militära framgångar och några individuella bragder som Runeberg lyfte fram i *Fänrik Stål*. Jag vill på inget sätt förringa den enastående betydelsen av Fänrikarna i Finland, och även i Sverige, under mer än ett sekel efter deras publicering 1848 och 1860. Men den glans som Runeberg kom att ge kriget var en myt – om också en nyttig myt, både för att bygga upp en nationell självkänsla i Finland och för att vidmakthålla landets särskilda plats i svenska folkets medvetande. Verkligheten såg dock annorlunda ut.

Cronstedts kapitulation i Sveaborg symboliserar den blandning av defaitism och illojalitet som utmärkte stora delar av det militära och politiska ledarskiktet, delvis därför att den nära nog enväldige Gustaf IV Adolf saknade varje förmåga till ledarskap. Och inte blev det bättre sedan han avsatts i mars 1809. Den sista större militära ansträngningen, landstigningen i Västerbotten i augusti 1809 för att förintna Kamenskis trupper, utfördes med all den inkompetens som de nya herrarna kunde uppåda. Intriger och illusioner präglade ledarskiktets hantering av ett Sverige på drift. Märkligt nog lyckades man mitt i allt detta åstadkomma en för sin tid rätt så avancerad ny författning i juni 1809, innan man valde en ny kung, Gustaf IV Adolfs farbror Karl XIII. Författningen gav bättre ramvillkor för politiken men kunde givetvis inte uppväga bristen på ansvar och samlad vilja hos de ledande. Tvisterna om valet av tronföljare till den skröplige Karl XIII avslutades stilenligt med att riksmarskalken Axel von Fersen långsamt slogs ihjäl av pöbeln i gardesregementenas åsyn när han i juni 1810 ledde begravningståget i Stockholm för den först utkorade kronprinsen, en fetlagd dansk prins som snabbt gått och dött.

3. Men Sverige tog sig upp ur denna *nadir* i vår historia på ett sätt som både svenskar och finländare kan behöva påminnas om för att förstå rötterna till våra länders säkerhetspolitiska läge långt in i vår egen tid. Valet av Bernadotte till ny kronprins vid riksdagen i Örebro i augusti 1810 innebar att landet äntligen fick en ledare med auktoritet och kompetens. Därmed inleddes en återhämtning som medförde att Sverige 1815 hade lagt grunden till en pragmatisk säkerhetspolitisk linje som sökte balans mellan stormakterna och medvetet höll avstånd till kontinentens oro. Den linjen fullföljdes i huvudsak i 175 år, intill dess att Europa förändrats i grunden. Och denna linje var i sin tur en förutsättning för att vår inre utveckling – politiskt, ekonomiskt och socialt – kunde ske i vår egen takt och på våra egna villkor, relativt ostörd av stormarna runtom våra gränser.

Detta är stora ord som kräver goda belägg. Låt mig börja med 1812 års politik. Bernadotte hade ju valts därför att det svenska ledarskiktet sjöd av revanschbegär mot Ryssland när man nu tyckte sig se tecken på att Tilsit-alliansen äntligen gick mot sitt slut. I det perspektivet ansåg man att en av Napoleons marskalkar skulle vara bäst lämpad att leda Sverige för att återta Finland vid Napoleons sida när denne till sist skulle angripa Ryssland.

Men Bernadotte – eller kronprins Karl Johan, det namn han tog sig – valde motsatt kurs. Han var inte lockad av den ställning som satrap under den alltmer despotiske kejsaren som han visste att han själv, liksom alla andra ledare för mindre stater i Europa, skulle hamna i, om Napoleon lyckades besegra Ryssland och tvinga England på knä. Framför allt hade Bernadotte åtskillig kännedom om svagheterna i Napoleons imperium och fann det föga sannolikt att dennes ryska fälttåg skulle lyckas.

För denne osentimentale realpolitiker, alls icke tyngd av några känslor för den urgamla riksgemenskapen med Finland, föreföll det dessutom som ett hopplöst företag för det fattiga och utslitna Sverige att i längden behålla Finland, även om man skulle lyckas återerövra det. Rysslands önskan att behärska Finland måste beräknas förbli stark, särskilt sedan man en gång erövrat landet, pacificerat det genom Borgå lantdag och tvingat Sverige att erkänna förlusten i Fredrikshamn. En nykter kalkyl av Sveriges resp. Rysslands resurser kunde bara leda till slutsatsen att ett återtagande av Finland skulle binda Sverige vid en lika utsiktslös som kraftförödande uppgift för framtiden. Bättre då att frigöra sig från den medan vi ännu kunde vinna något i gengäld!

Men om vi gjorde Ryssland tjänsten att avstå från alla planer på återerövring i ett för ryssarna kritiskt läge, så borde vi ta ut ett ordentligt pris. En rejäl kompensation krävdes redan för att Karl Johan skulle kunna få stöd i svensk opinion på lång sikt för att ge upp drömmarna om Finland. För en strateg som tänkte i termer av den tidens gängse idéer om "naturliga gränser" var det inte svårt att se att vederlaget borde bestå av ryskt stöd till Sveriges förvärv av Norge. Den skandinaviska halvön skulle vara en lättförsvard enhet, särskilt som vi med större säkerhet kunde räkna med stöd av Royal Navy mot eventuellt ryskt tryck i framtiden ifall Norges sydvästkust mot Nordsjön hörde under kungen av Sverige. Dessutom skulle vi därmed eliminera den norska anfallsbas mot Sverige som Danmark utnyttjat i det förflutna, särskilt när Sverige redan befann sig i krig med Ryssland.

Planer på att erövra Norge hade ju andra svenska kungar också haft, men först sedan vi förlorat Finland blev de realistiska. Tidigare hade Ryssland satt in all kraft på att stödja Danmark mot svenska försök att beröva danskarna kontrollen över Norge, men sedan Finland kommit under ryskt herravälde var läget ett annat. Nu fanns det skäl att köpa en svensk accept av Finlands förlust med en rysk accept av Norges övergång från Danmark till Sverige.

Från Karl Johans synpunkt skulle Sveriges ställning gentemot Ryssland förstärkas högst väsentligt genom en sådan "rockad" jämfört med det läge som han övertagit när han kom till Sverige i november 1810. För övrigt skulle risken för framtida konflikter med ryssarna rimligen minska avsevärt om Sverige fann sig i deras "defensivt" förståeliga mål att behärska Finland – förståeligt åtminstone för en stormaktsstrateg som Bernadotte. Förhoppningsvis skulle Ryssland då inte heller se samma behov som under de senaste hundra åren att med mutor och andra medel penetrera det politiska ledarskiktet i Stockholm. Ett *modus vivendi* med Ryssland på grundval av en väsentligt förbättrad svensk styrkeposition borde vara möjligt, låt vara att det givetvis även i fortsättningen

skulle krävas vaksamhet mot stormaktsgrannen och vakthållning kring Sveriges värdighet enligt den tidens föreställningar.

Jag påstår ingalunda att Karl Johan följde någon konsekvent linje i den riktning som jag här skisserat under de första arton månaderna av sin kronprinstid. Tvärtom prövade han en rad alternativ innan han gjorde sitt slutliga val på våren 1812. Jag påstår inte heller att han hade alla delar klara för sig i den kalkyl som jag beskrivit när han vägde sitt ”rockad-alternativ” mot andra tänkbara maktpolitiska kombinationer. Karl Johan befann sig i ett utsatt läge med tanke på de högt ställda förväntningarna i Sverige. Därför måste han hålla flera möjligheter öppna, och givetvis måste han också dölja sina chockerande djärva planer även för sina närmaste svenska medarbetare. Följaktligen kan jag inte anföra några belegg i goda samtida källor för min tolkning av Bernadottes tänkande 1810-12. Min tolkning stöds främst av min uppfattning om hur en erfaren statsman med en utomståendes klara och kalla blick rimligen bör ha resonerat, när han genomförde sin stora omläggning av traditionell svensk politik.

4. Kejsar Alexander hade onekligen underlättat Karl Johans nya kurs genom de löften om storfurstendömet Finlands framtida ställning som han avgett vid Borgå lantdag i mars 1809. I fredsfördraget i Fredrikshamn hade f.ö. dessa löften uttryckligen konstaterats. Dessutom hade Alexander i december 1811 beslutat att återförening Viborgs och Kymmenegårds län (som ju hade förlorats 1721 och 1743) med storfurstendömet. Det hade inte varit orimligt om Karl Johan åberopat dessa fakta som skäl för att Sverige borde se med större jämnmod på Finlands tillvaro under rysk överhöghet än vi på goda grunder hade gjort under Katarina II och tidigare. Men hur tungt vägande sådana hänsyn än kan te sig för eftervärlden så är det nog mindre sannolikt att de spelade någon roll för Karl Johan vid hans slutliga vägval på våren 1812. Vem kunde lita på att Alexanders töväder skulle bli varaktigt och att hans löften skulle hålla när frosten slagit till?

Större betydelse hade förmodligen Alexanders uppenbara ansträngningar att behandla Karl Johan och Sverige som ”jämlingar” under det skede som föregick Napoleons angrepp i juni 1812. Sitt tydligaste uttryck fick denna nya relation ett par månader efter krigsutbrottet, vid det möte mellan Alexander och Karl Johan i Åbo som inleddes den 27 augusti 1812. Mitt under Napoleons offensiv – mellan slagen vid Smolensk och Borodino – lämnade Alexander sin huvudstad under en vecka för att ta sig den knaggliga landsvägen till Åbo och möta Karl Johan när denne kom från Stockholm i sitt bekväma fartyg. Det var något annat än Fredrikshamn i september 1809, då de svenska förhandlarna hade haft att försöka slutföra fredsförhandlingarna till ett acceptabelt resultat trots misslyckandet i Västerbotten. Nu mötte den unge amatören Alexander en

fältherre med europeiskt rykte. Inte förrän 140 år senare, när korpral Hitler uppvaktade marskalk Mannerheim på 75-årsdagen 1942, fick vi en liknande illustration på nordisk mark av hur en överlägsen individ i ett litet lands ledning kan i någon mån utjämna grundläggande skillnader i maktförhållandet till en stormakt.

4. På det känslomässiga planet var det en given brist i Karl Johans politik att den saknade alla inslag av storslagen heroism. Så var det även under de allierades fälttåg mot Napoleon 1813, då Karl Johan visserligen spelade en framträdande roll som befälhavare för den s.k. Nordarmén med preussare och ryssar, men utförde uppgiften med sedvanlig försiktighet och framför allt såg till att de svenska förbanden inte utsattes för större förluster, eftersom de måste sparas för den kommande uppgiften att tvinga Danmark att avträda Norge. Bakom fasaden av hetlevrad gascognare var Karl Johan en beräknande resultatpolitiker, och en sådan väcker ingen entusiasm hos dem som tänker med hjärtat.

5. De liberala idealister som samlades kring Aftonbladet avskydde på goda grunder de reaktionära regimerna i Ryssland och Preussen, som brutalt slog ner det första upproret i Polen 1830. Men de fick givetvis inte med sig Karl Johan på några utsiktslösa demonstrationer till stöd för polackerna, som bara skulle äventyra hans förhållande till S:t Petersburg. Motsättningen kom också att påverka bedömningen av 1812 års politik. I en serie artiklar i januari och februari 1839 hävdade Aftonbladet att det hade varit Napoleons ”bestämmelse” att förstöra det ryska riket och att Sverige därvid hade kunnat bidra på ett avgörande sätt – även en fjäder kan fälla utslaget på maktbalansens vågskål då två tyngder håller henne i jämvikt, menade tidningen. Vår ledande historiker vid denna tid, Erik Gustaf Geijer, ansåg tvärtom att Napoleon genom själva beskaffenheten av sitt välde var dömd till undergång ”så snart han på fasta landet träffade ett verkligt fosterländskt motstånd (såsom först i Spanien, sedan i Ryssland, sist i Tyskland)”. Det hade Karl Johan insett redan på en tid ”då Europa ännu skälvde för erövrarens fot”. Han hade handlat efter denna insikt emot gamla förbindelser, emot världens mening och till stor del ”emot *deras* för vilkas väl det skedde”, alltså svenskarna själva. Detta var i Geijers ögon ”en djärv och stor handling”.

Även på en annan punkt tror jag att Geijer såg klart. Jag finner det nämligen mycket osannolikt att – som det ibland har hävdats även på senare tid – det svenska språket hade blivit dominerande i Finland, om det gemensamma riket trots allt hade kunnat bevaras under 1800-talet. Den parallell med Irland och engelskans undanträngande av gaeliskan som man någon gång kan få höra är alldeles missvisande. Där hade engelskan blivit halva folkets språk redan i mitten på 1830-talet, och efter svältkatastrofen på 1840-talet hade gaeliskan reducerats så att den blott talades av 25 % av befolkningen. Det är sant att

svenskan vann terräng i Finland även under de första decennierna av storfurstendömet, men fler än 15 % hann inte de svenskspråkiga bli innan Finland nåddes av det allmänna språkliga uppvaknandet i Europa i tecknet av Herder och Hegel. ”Folk som äro till ursprung och språk olika skiljas lätt åt, även efter en lång förening, om de ha en stoltare och för kultur mera mottaglig själ, så fort de lärt känna sina egna krafter.” Så sade Geijer 1844. Och vem kan tro att det oskarianska Sverige hade varit i stånd att ge det finska språket dess naturliga ställning i det gemensamma riket och den östra rikshalvan på ett så relativt lugnt sätt som blev möjligt i det självstyrande Finland? Resultatet av ett misslyckande hade blivit en ödesdiger splittring, som naturligtvis ytterligare hade ökat Rysslands möjligheter att spela på ett nytt slags Anjala-strängar för sina egna syften.

6. Förvärvet av Norge, som Karl Johan genomförde efter ett kort fälttåg mot Danmark vid årsskiftet 1813-14 och ett ännu kortare mot norrmännen i juli 1814, har kritiserats från två håll. Dels av storsvenskar som önskat att det skulle ske som en erövring och införlivning i stil med Skånes 1658, och inte med alla de eftergifter som Karl Johan gjorde till norrmännen och den författning som de antagit i maj 1814 under sitt försök till självständighet. Dels av liberaler som menat att hela företaget var onödigt och olyckligt eftersom det antagoniserade norrmännen utan att egentligen tillföra Sverige något av bestående värde. Både parter pekar på 1905 som belägg.

Jag tror tvärtom att vi ska vara lika tacksamma för att unionen kom till stånd som för att den upplöstes, och särskilt för att den kom till stånd på det mjuka sätt som Karl Johan tillämpade. Ett försök att brutalt smälta samman Norge med Sverige hade kanske ännu kunnat genomföras med framgång femtio år tidigare, men i den vaknande nationalismens Europa var det för sent. Hade man försökt så hade det bara lett till ett misslyckande och långt värre ressentiment på norsk sida än de som följde på grälen under unionens sista kvartssekel. Karl Johans kompromiss med norrmännen 1814 innebar däremot ett stort steg framåt för Norge jämfört med dess läge under den danska tiden, och den gav Norge en tryggad säkerhetspolitisk ställning som grund för dess snabba utveckling under 1800-talet. Det hindrar inte att det var hög tid att unionen upplöstes 1905 under civiliserade former, när Norge så uppenbart växt ur kostymen. Vilket i sin tur inte hindrar att den dessförinnan fyllt ett flertal nyttiga syften, särskilt under de första femtio åren.

7. Även det led i 1812 års politik som gällde förvärvet av Norge var alltså enligt min mening en konstruktiv insats. Som jag redan nämnt var Norge en nödvändig kompensation för att svenska nationalister skulle acceptera Karl Johans Rysslandspolitik, inte enbart under omläggningsskedet 1812-1815 utan också betydligt senare. Förvärvet av Norge gav Karl Johan den prestige som han

behövde för att hålla sina många storsvenska nationalister i strama tyglar. Han kunde förhindra alla allvarliga försök från svenska kretsar att uppamma missnöje i Finland och underhålla de drömmar om återförening med Sverige som fanns på sina håll i den gamla "rikshalvan". Därmed kunde han dämpa den ryska misstänksamheten och ge arbetsro åt den lilla grupp av konservativa ämbetsmän som i praktiken styrde storfurstendömet under de första decennierna efter 1809 och som försiktigt sökte ge substans åt självstyrelsen.

För dem gällde det att grundlägga ett förtroende i kejsardörets ledning – ett förtroende först för deras egen förmåga att hålla sitt folk i styr, sedan för den växande genuina lojaliteten mot kejsaren-storfursten hos hans nya undersåtar. Det enda sätt på vilket Sverige kunde stödja deras strävanden var att låta Finland vara i fred. Dessa ämbetsmäns arbete blev i sin tur grunden för allt som sedan följde – den snabba utvidgningen av Finlands självstyrelse från 1850-talets slut och under fyrtio år framåt, småningom följt av självständigheten 1917.

8. När jag betonat hur nödvändigt förvärvet av Norge var för att förverkliga de olika leden i Karl Johans projekt för Sveriges framtid, ligger däri också ett erkännande av att hela hans kalkyl kunde ha misslyckats 1813-14. Om Alexander hade svikit sina löften, eller om Frederik VI i Danmark hade övergivit Napoleon lite tidigare och satsat på Metternich och hans legitimistiska ovilja mot uppkomlingen Bernadotte, så kunde Karl Johan ha stått lurad och tomhänt inför en missnöjd svensk elit. Men nu hade han räknat rätt, både ifråga om Alexanders lojalitet och Fredrik VI:s envishet.

9. När man i Ryssland vill tala vänligt om sitt förhållande till Sverige i det förflutna, är det inte ovanligt att man anför 1812 som början på "vänskapen mellan Ryssland och Sverige". Ryssarna är naturligtvis lika väl som vi själva medvetna om att den vänskapen alltid haft sina mycket bestämda gränser. Ändå finns det en viss faktisk grund för denna politiskt ändamålsenliga skönmålning. Det tycker jag att vi på svensk sida gott kan ta fasta på, när vi överväger formerna för det uppmärksammande av märkesåret 1809 som nu förestår. Om vi anlägger det bredare perspektiv på hela skedet 1808-1815 som jag pläderar för, kan vi i god tid låta ryssarna veta att vi gärna skulle se någon form av gemensam "markering" i augusti 2012 av mötet i Åbo mellan Alexander och Karl Johan 200 år tidigare, om det finns intresse på rysk sida. Det mötet var nämligen en svensk-rysk uppgörelse som det kan vara skäl att påminna om inte bara för stormakten, utan för båda parter.

Däremot bör vi på svensk sida undvika att dra in ryssarna i uppmärksammandet av fredsfördraget i Fredrikshamn i september 1809. För Sverige och Finland utgör Fredrikshamn den folkrättsligt giltiga skilsmässan mellan våra länder. Den uppfattades då i Sverige som en katastrof, men småningom skulle det visa sig att

den blev till fördel för oss båda. Det har vi all anledning att uppmärksamma. Men vi bör inte hedra ryssarna med någon roll i sammanhanget. Det förtjänar inte den makt som utan krigsförklaring inlett ett oprovocerat anfallskrig 1808 och som vid sin kohandel med Napoleon i Tilsit 1807 haft fräckheten att påta sig uppgiften att tvinga oss med i kontinentalblockaden av England.

En annan sak är om man i Finland skulle vilja ha Ryssland med när man högtidlighåller minnet av Borgå lantdag i mars 1809. Det vore inte obegripligt om man ville markera det lofvärda i de löften som Alexander avgav, inte minst när man beaktar att de just i Finlands fall (till skillnad från andra provinser som Alexander erövrade) omfattade bibehållen bondefrihet och västerländsk rättsordning från den svenska tiden. Men detta är inte något som vi har anledning att ha synpunkter på från svensk sida. Vi var ju inte med i Borgå, tvärtom var lantdagen där från dåtida svensk synpunkt en obehaglig händelse. En ockuperad del av riket kom överens med erövraren medan kriget fortfarande pågick. Sverige har följaktligen ingen del av förtjänsten av det fördelaktiga resultatet för Finland av Borgå. Visserligen kan risken av ett svenskt revanschkrig för att återvinna Finland ha bidragit till att Alexander gav Finland så goda villkor att svenskarna inte skulle vara välkomna. Men det var ju i så fall bara en indirekt roll.

10. När jag är inne på ämnet Borgå lantdag, vill jag tillfoga ännu ett förslag om hur vi bör uppträda under märkesåret 2009. Låt oss sluta sura om Borgå! Det har vi gjort länge nog, även efter det att det visat sig att uppgörelsen där fick goda följder både för Finland och Sverige. För sextio år sen blev jag själv i späda år utsatt för indoktrinering i ämnet. I den sista delen av Grimbergs "Svenska folkets underbara öden", som kommit ut 1924, inhämtade jag att det stora flertalet av Finlands folk med all makt hade sökt bli förskonat från att hamna under ryske tsarens spira och inte kunde förstå värdet av att befrias från det gamla moderlandet. Så långt hade Grimberg onekligen rätt, det visas ju inte minst av böndernas partisankrig mot ockupationsmakten. Därpå tillägger han emellertid att den lycka som "landsförrädarna" förespeglat folket blott fanns i föreställningarna hos en del herremän, vilka väglett ryssarna i deras arbete på att bemäktiga sig Finland. "Men deras efterkommande skulle få smaka bittra frukter av fäderns trohetsbrott."

Jag tror mig ha hört liknande, om än inte lika expressiva, avståndstaganden från Borgå i senare sammanhang i Sverige. Nu borde det dock vara dags för oss att inse, och gärna offentligen uttala, ett antal realiteter. När lantdagsmännen svor trohetsed till Alexander i slutet av mars 1809 efter hans löften om Finlands framtida ställning, hade svenskarna redan avsatt Gustaf IV Adolf, alltså den kung som man i hela riket tidigare lovat sin trohet. De finländska landskapen var ockuperade i sin helhet sedan slutet av 1808. Ingenting tydde på att den nya

regimen i Stockholm var i stånd att ändra detta faktum, eller ens avsåg att försöka, annat än möjligen i en framtid om Tilsit-alliansen skulle spricka. Men det var en alltför osäker hypotes att satsa på för de finländare som nu snabbt måste bestämma sig för samarbete eller konfrontation med Alexander. Från Stockholm förmärktes snarast resignation. Det kom inga varningar eller hotelser om framtida efterräkningar för de riksdagsmän i Finland som efterkom Alexanders kallelse till Borgå. I Stockholm hade man annat att tänka på när ryska trupper nosade på Grisslehamn, medan uppe i norr de svenska förbanden kapitulerat i Kalix och ryssarna förberedde inträngandet ner mot Umeå.

En av våra främsta historiker, Wilhelm Carlgren, har rått mig att läsa en översikt av utrikespolitiken efter statsvälvningen i mars 1809 som ett enhälligt statsråd överlämnade till den nyvalde kungen, Karl XIII, i juli 1809. Dokumentet ger en god bild av rådlösheten i Stockholm. Slutsatsen löd: ”Om ej så ovanliga händelser inträffa, hvartill hoppet icke ens av någon synbar möjlighet understödes, måste Finland oundvikligen gå förloradt.” Expeditionen till Västerbotten i augusti 1809 företogs för att söka rädda Åland och områdena väster om Kemi älv åt Sverige, inte för att återta Finland. Vi har ingen rätt att rikta några förebråelser mot de finländare som sökte skaffa Finland bästa möjliga villkor i Borgå i mars 1809, så mycket mindre som den uppgörelse de nådde höll i nittio år och var till fördel även för Sverige.

11. Vi bör också se till att inte fastna i den ganska utbredda vanföreställningen att Fredrikshamn 1809 inledde en nu nästan 200 år lång period av fred för Sverige. Det är sant att drabbningarna i Västerbotten i augusti 1809 var de krigshandlingar som förekommit på Sveriges nutida territorium. Men vi deltog förvisso i kriget mot Napoleon 1813, inte minst i den väldiga *Völkerschlacht* som utkämpades vid Leipzig, och vi genomförde både det krig mot Danmark i slutet av 1813 som avslutades med Kiel-freden i januari 1814 och det krig mot norrmännen som avslutades i augusti 1814. Vårt kollektiva historiska minne var i bättre skick 1964, när vi markerade den 150-åriga freden med att upprätta fredsforskningsinstitutet SIPRI!

Låt oss gärna uppmärksamma vår långa fred under det kommande märkesåret, men då bör det ske utifrån ett helhetsperspektiv på skedet 1809-1815 som gör klart att de avgörande förutsättningarna för den kommande freden var 1812 års politik, framgångsrikt genomförd 1813-14. Därmed kunde Karl Johan dra tillbaka sina båda riken till den skandinaviska halvöns avskildhet och låta såren läkas under tre decennier av eftertänksam fredspolitik (som för Sveriges del kunnat fortsätta ytterligare sexton decennier). Det bör tilläggas att Karl Johan ökat utsikterna för denna politik genom att han accepterat förlusten av den sista resten av våra tyska besittningar sen trettioåriga kriget, alltså Svenska Pommern, i en bytesaffär med Danmark med Preussen 1814-15.

Temat om vår långa fred bör vi dock anslå med en viss försiktighet och taktkänsla. Finland, vår partner i 200-årsmarkeringen, har ju haft andra erfarenheter – fyra krig: ett inbördes 1918, två mot Sovjet 1939-44 och ett mot Tyskland 1944-45.

12. När det gäller följderna för Finland av händelserna 1809-15, bör vi på svensk sida undvika att falla in i alltför idylliserande skildringar av dess tillvaro under kejsaren-storfursten. Visserligen har jag själv ovan framhåvt ett par viktiga fördelar som Finland vann genom Alexanders sätt att avsluta sin erövring med den generösa uppgörelsen i Borgå. Till dessa fördelar bör läggas den mer än hundraåriga fred som Finland nu fick åtnjuta (bortsett från angreppen mot kusterna under Krimkriget), i bjärt kontrast till de krig och ockupationer som drabbat landet de föregående hundra åren, 1709-1809. Därtill kommer de större förhållanden som kejsarriket erbjöd åt ambitiösa officerare och affärsmän samt fördelarna i närheten till en europeisk metropol som S:t Petersburg. Samtidigt kunde ett omfattande utbyte med Sverige bevaras på nästan alla samhällsområden till båda parter fördel.

Mot detta står emellertid de latent hot mot självstyrelsen som kejsarens obegränsade envælde och den storryska nationalismen utgjorde. Dessa hot utlöstes visserligen inte förrän 1899, när nationalkänslan i Finland redan vuxit sig så stark att den inte var alldeles lätt att kuva med de metoder som kejsarens Ryssland var berett att tillgripa. Förryskningspolitiken avbröts visserligen 1905, men bara för att åter slå till med full och målmedveten kraft 1909. Om det gamla Ryssland fått del av ententemakternas seger 1918, hade Finlands öde varit högst ovisst.

På debetsidan står vidare det förmynderi över det politiska och intellektuella livet som kejsarens verktyg utövade med långt större stränghet än något som förekom under våra kungar i Sverige. När lantdagens fyra stånd äntligen sammankallades 1863, var Sverige redan i färd med att införa ett tvåkammerssystem som visserligen ingalunda var demokratiskt, men vars rösträttsbestämmelser snart började att gradvis förändras så att nya samhällsgrupper vann rösträtt. I Finland gick man 1906-1907 under halvt revolutionära förhållanden direkt från ståndsriksdagen till en enkammarriksdag med allmän rösträtt. Ett uppdämt socialt reformbehov kunde få snabbt genomslag i lantdagsbeslut, som dock ofta blockerades genom veto från kejsaren-storfursten sedan han återvunnit kontrollen i Ryssland.

Den parlamentariska väg som förordades av socialdemokraternas reformistiska flygel förlorade givetvis i tyngd hos partiets aktivister när de konkreta resultaten blev få. Det har sitt pris att leva som en del av ett vanstyrt och korrupt

självhärskardöme utan minsta demokratisk tradition men med bördig jordmån för extremistiska krafter. Första världskriget fällde tsar-regimen, men kriget spred också den ryska sociala oron till Finland, bland annat genom att de ryska militära förbanden där greps av den bolsjevikiska smittan. När huvuddelen av socialdemokraterna i januari 1918 tog till en väpnad kupp mot den borgerliga regering som vunnit majoritet vid lantdagsvalen i oktober 1917 och som förklarar Finland självständigt den 6 december, var det ett tragiskt resultat av den ryska faktorn i Finlands liv efter 1809. Detsamma gäller det blodiga inbördeskrig som blev nödvändigt att genomkämpa för att dra Finland ut ur Rysslands malström och småningom – sedan Svinhufvuds halvår som tysk vasall avslutats och Mannerheim på nytt kallats in för att ta hand om rodret - göra verklighet av landets frihet och självständighet. Det var ett tungt arv som Ryssland efterlämnade och som krävde sextio-sjuttio år innan såren blivit helt läkta.

13. I maj 1918, sedan den lagliga regeringen vunnit frihets- och inbördeskriget, publicerade Sveriges ledande historiker, Harald Hjärne, en artikel som Max Engman har uppmanat oss i Sverige att observera. Hjärne hävdade att det ur rikets sprängning 1809 nu uppstått ”två Sverige”. Det självständiga Finland kunde nämligen ses som ”ett andra Sverige” i den meningen, att landet var en västerländsk rättsstat, som från den svenska tiden också bevarat de självägande bönderna rätt att ta verksam del i landets styrelse.

Det är ett tankeväckande perspektiv. Naturligtvis hade Karl Johan inte kunnat föreställa sig att 1812 års politik i tidernas fullbordan skulle möjliggöra för senare generationer att lägga grunden till, och småningom också förverkliga, ett självständigt Finland. Men så blev ändå fallet.

Finlands förmåga att efter 1918 hävda sin självständighet är en annan, lång och högst väsentlig historia som jag dock inte kan gå in på inom ramen för denna artikel. En avslutande reflektion är dock svår att hålla tillbaka för den som erinrar sig den replik som Väinö Linna låter Priha fälla i *Okänd soldat* sedan han hört villkoren i 1944 års vapenstillestånd: ”Socialistiska rådsrepublikernas förbund vann, men det lilla sega Finland kom in som god tvåa.” Så skrev Linna 1954, men nog fick han fel? Var det inte C.G. Mannerheims och Väinö Tanners Finland som 1991, när Sovjet bröt samman och frontveteranen Mauno Koivisto var republikens president, till sist kom in som etta sedan landet visat sig vara den i djupare mening starkare parten?